

תוכן העניינים

8 דברי תודה
9 הקדמה
11 ילדות ונערות
13 מסטודנט למדען
13 חינוך מדעי – תואר ראשון ושני
27 תואר שני – ארנבות השדה של ישראל
33 דוקטורט – חלזונות במדבר
50 פוסט־דוקטורט בסקוטלנד – התנהגות חברתית של עורבים
63 הוראה
63 הוראת פאונסיטיקה
67 הנחיית מחקרים לתארים מתקדמים
70 מה רואה אורח לרגע
70 טפילות תוך־מינית בעופות
79 מודל רבייה של עופות באזורים ממוזגים
86 לשרוף את יער ויטהאם
89 עוד על השבתון בוונקובר
89 מה מיוחד באוסטרליה?
92 רביית ציפורי אוסטרליה
96 רביית מכרסמי אוסטרליה
98 גודל תטולה של ציפורי שיר בדרום אמריקה וכלל אשמול
103 גודל תטולה של ציפורי שיר בישראל וכלל אשמול
104 מחזורי ארנבת השלג והשונר הקנדי והשפעתם על גודל הגוף של השונר
107 מחקרים נוספים על עופות
107 שיטות רבייה של עופות
108 התפתחות הגוזל בנקרים
110 הזרזיר המצוי
114 השליו
118 ביולוגיית הקינון של דרור הירדן
119 האבולוציה של בעלי חיים שטוחים
121 תנשמת – טורף בררני או אופורטוניסטי?

123	גודל גוף
123	חשיבותו של גודל הגוף והגורמים המשפיעים עליו
125	מדידת המשתנים בחקר גודל הגוף
126	מחקריי על גודל גוף
127	השפעת טמפרטורה על גודל גוף: כלל ברגמן וכלל אלן
128	יונקים באוסטרליה
131	יונקים בארץ ישראל ובסיני
132	פוסומים בניו זילנד
135	שפני סלע בדרום אפריקה
136	עוד הכללות על כלל ברגמן
139	השפעת תחרות בין־מינית על גודל הגוף
140	טורפים יבשתיים בישראל
140	גרבילים בישראל
142	מכרסמים באיי האוקיינוס השקט
146	ההתחממות הגלובלית והשפעתה על גודל הגוף
146	חדפים באלסקה
149	דלקים באלסקה
149	לוטרות בנורבגיה
152	לוטרות בשבדיה
156	האם רמת השחיתות המדינתית מושפעת מהאקלים?
158	שועלי קוטב באיסלנד
161	ארנבות שלג בגרינלנד
163	עופות בישראל
165	ציפורי שיר באנגליה
169	השפעת האדם על גודל גופן של חיות בר
169	טורפים קומנסליים (מלווי אדם) בישראל
171	השלמה קצרה לשועל ולתן בישראל
172	שועלים וגיריות בדנמרק
175	שועלים בספרד
176	שועלים וגיריות באוסטריה
178	שונרים בשבדיה ובנורבגיה

182	חקלאות ושמירת טבע
183	נזקי עופות בר לחקלאות
185	האם אנפות מזיקות או מועילות למדגה?
187	האם רשתות הן אמצעי יעיל להקטנת נזקי עופות למדגה?
191	תנים, זאבים ובקר במרעה בגולן
193	נזקי נקרים לצינורות השקיה מפוליאאתילן
194	ציד חיות בר בידי עובדים תאילנדים בחקלאות
199	תנשמות כמדביר ביולוגי בחקלאות
201	השפעת האדם על חיות בר
201	נזקי חתולים וכלבים לעולם החי בארץ
204	בידוד אוכלוסיות צבאים במובלעות
206	ספרים
206	הזואוגיאוגרפיה של ארץ ישראל
206	יונקי ישראל
207	פאונסיטיקה
208	ספרים אחרים
208	הצופית הארץ-ישראלית
210	צבאים בישראל
212	הרואים את הקולות: עטלפים – בין מיתוס למציאות
215	הרים הגבוהים ליעלים
216	חיות בר בעיר ובכפר
216	הכחדות ותמורות: עולם החי בעברה של ארץ ישראל
218	רוחות מנשבות, ציפורים נודדות – נדידת ציפורים בארץ ובעולם
220	שינויים בעולם החי של ארץ ישראל מאז המאה ה־19
221	ציד
222	הרס בתי גידול
227	ייעור וגינון
227	טיפול וטרינרי
228	הרעלות
230	אשפה
230	שינויים בשיטות החקלאות
230	כבישים ומחסומים אחרים
231	אינטראקציות בין חיות בר וחיות מחמד ביתיות
232	מינים פולשים
234	סיכום
238	רשימת ספרות
241	מפתח המינים

ביולוגים רבים, דוגמת החוקר הצרפתי בן המאה ה-18 ז'ורז' לואי דה בופון (Georges-Louis Leclerc de Buffon), שרעיונותיו לגבי האבולוציה ואופן פעולת הטבע הקדימו את אלה של צ'ארלס דרווין (Charles Darwin) בכמאה שלמה. אני מקווה שבספר הצלחתי להציג את התמונה במורכבותה. שילבתי בספר גם חוויות, תצפיות ורשמים אישיים שחלק מהם אינו נוגע ישירות לתוכנם המדעי של הפרקים השונים, אבל עבורי הם חלק בלתי נפרד מחוויית המחקר.

מחקריי נערכו בארץ ובארצות רבות אחרות ברחבי העולם, והשתתפו בהם עשרות סטודנטיות וסטודנטים לתארים מתקדמים וחוקרים מישראל וממדינות אחרות. ברצוני להודות לתלמידותי ולתלמידיי, ולכל אותם מדענים ומדעניות. שמותיהם מופיעים בפרקים המתאימים. בכל מקום שהגעתי אליו לצורך מחקרי

שנים אחדות לאחר צאתי לגמלאות התחלתי בכתיבת ספרים שנועדו להנגיש לקהל חובבי הטבע בארץ את הידוע על קבוצות חיות בר שחקרתי עם תלמידיי ועם חוקרים אחרים, ובהן צופיות, צבאים, עטלפים ויעלים, וכן ספרים על תופעות בולטות מסוימות בטבע הארץ, כמו ההיסטוריה של עולם החי מאז תקופת הפלייסטוקן, חדירת חיות בר ליישובים ונדידת עופות. לאחר שכתבתם של ספרים אלה הסתיימה, חשבתי שיהיה מעניין לכתוב גם ספר שיסכם את עבודתי המדעית ויציג את רובה לקהל חובבי הטבע בארץ. בשנות עבודתי התגבשה אצלי תמונה מורכבת של עולם החי, שונה במידה רבה מזו שלמדתי באוניברסיטה. נוכחתי שבעלי החיים אינם עומדים בפני עצמם אלא תלויים ומושפעים מגורמים רבים בעולם הביולוגי והפיזיקלי-כימי שאופף אותם, ולעיתים קרובות ההשפעה היא הדדית. התמונה דומה לזו שהתפתחה אצל

חבורת המטיילים. מימין לשמאל: אלי ידגרוב, מיכה פן, מרדכי הס ויורם יום-טוב

אני רוצה תמיד עינים כדי לראות
 את יפי העולם ולהלל את היפי
 המפלא הזה שאין בו דפי ולהלל
 את מי שעשה אותו יפה להלל
 ומלא, כל כך מלא, יפי.
 ואינני רוצה לעולם להיות עור ליפי
 העולם כל עוד אני חי. אני אותר
 על דברים אחרים אבל לא אמר די
 לראות את היפי הזה שבו אני חי
 ושוב ידי מהלכות כמו אניות וחושבות
 ועושות את חיי באמץ, ולא פחות
 מכן, בסבלנות, סבלנות בלי די.
 ולא אהדל מהלל. כן, להלל לא אהדל.
 וכשאפל עוד אקום – ולו רק לרגע – שלא יאמרו
 הוא נפל. אלא הוא קם עוד לרגע להלל
 בעינים אחרונות
 את שלהלל לא יחדל.

חבורת המטיילים ליד בור חמת מצפון למכתש רמון. מימין לשמאל: מרדכי (מוטי) הס, מיכה פן, יהושע (שייע) שמרת ויורם יום-טוב

חיפשתי שותפים ושותפות למחקר במטרה ללמוד מהם על ארצותיהם ועל החי בהן. ספיגת הידע החדש הייתה חלק חשוב, לעיתים חיוני, בהצלחה ובחוויה של המחקר. למדתי משותפיי רבות על בני אדם, על ארצותיהם ועל הטבע. ביקוריי בארצות שונות הותירו בי רשמים עמוקים ובספר ניסיתי להעביר חלק מהם לקוראיי.
 העבודה המשותפת עם תלמידיי חשפה אותי לדרכי חשיבה אחרות ולרעיונות מקוריים ו"טריים". לדוגמה, חגית גפן, שחקרה בהדרכתי את ההתנהגות החברתית של הצבי הארץ-ישראלי, הסבה את תשומת ליבי לתופעה שהבחינה בה ברמת הנדיב. בניגוד למחשבה המקובלת שהזכרים קובעים את מיקום הטריטוריות שלהם על פי כמות המזון ואיכותו, ממצאיה הראו שהנקבות הן שבחרות לאיזו טריטוריה להגיע וכמה זמן לשהות בה. ההזדווגות אינה מתקיימת עד שהנקבה מתרצה, כלומר הנקבות הן הצד הקובע בתהליך הרבייה. סיפור זה מדגים שפרשנות לתוצאות מדעיות עשויה להיות מוטת זווית (של החוקר...). כנאמר במקורות, "מכל מלמדיי השכלתי ומתלמידיי יותר מכולם".

הספר מתחיל בתיאור קצר של ילדותי ונערותי ובו אני מתאר כיצד התפתח אצלי הקשר לטבע. הוא נמשך בתקופת לימודי באוניברסיטה ובמחקרים שעשיתי כחלק מחובותי בלימודים לתואר שני ושלישי, שהכשירו אותי להיות מדען. חלק חשוב מהכשרתי הייתה תקופת ההשתלמות הבת-דוקטורית שבה שהיתי באברדין שבסקוטלנד. מכאן ואילך מוצגים בספר מחקרים שעשיתי בארץ ומחוצה לה בשנות השבתון ובביקורים קצרים יותר, מקובצים לנושאים כמו אלומטריה, גורמים המשפיעים על קצב הרבייה של עופות ויונקים, גורמים המשפיעים על גודל גופם של בעלי חיים, חקלאות ושמירת טבע, הספרים שכתבתי וכדומה.

הטבע פונה אל הרגש ואל השכל, וכך מספק שתי שאיפות אנושיות – ליופי ולהבנה של המציאות. ואכן, המחקר אינו רק הנאה אינטלקטואלית. יופיו ומורכבותו של הטבע מעוררים בחוקר התפעלות ואף הערצה. את מה שהרגשתי לעיתים קרובות בטבע תיאר המשורר נתן זך בשירו "אני רוצה תמיד עיניים":